

براہوئی حروف تجھی و املانا ویل آک

منیر حنفی

لیکچر ار براہوئی گورنمنٹ ڈگری کالج بیلہ

ڈاکٹر لیاقت سعی

ایسوی ایٹ پروفیسر براہوئی ڈیپارٹمنٹ جامعہ بلوچستان کوئٹہ

محمد اکرم رخشنانی

لیکچر ار براہوئی گورنمنٹ انٹر کالج کردگاہ

Abstract

Man created language for his necessities and God gifted him with the ability of listening, speaking and perceiving with the help of speech and auditory organs. Resultantly, he created the language (a noble act) because of which God rewarded him with the honor of being 'supreme creature. but when we study the structure of language, two things are significant: the first and foremost is the natural thing with which he shares his intense feelings to his fellow beings, and second is the literature which enlightens the next generations and helps the language reach its destinations. The cause is same with the Brahui Language .it is an ancient language. Its literary era starts from 709 AC. it evolves from Heroghalefi manuscript to Roman, Khat- e-Nask, Sindhi, Afghani and Persian. Since the alphabets of Brahui language are unacceptable, its literature faces a great deal of difficulties in its text. for example, there is a huge difficulty of dictation, for Brahui literary figures failed to structure, specify, or get its alphabet accepted. so different literary figures use different 'Brahui Phonetic Alphabets' which is deteriorating the question of dictation. So it is not easy to solve the conundrum of dictation here.

Key words: Brahui Phonetic, Alphabets, script.

زبان انت اسے؟

زبان ناتخیق و اختراع ۽ آسمانی واساطیری پانگانے۔ چندی مذہب آتا تروک آ تعليم نا حساب اٹ زبان نابارو اٹ پانگانے دن که انجیل اٹی نوشته ۽۔

And out of the ground the lord God formed every beast of the field, and every foul of the air, and brought them unto Adam to see what he would call them, and whatever Adam called every Living creature, that was the name thereof (Genesis 2 : 19) (Fromkin,A , An introduction to Language (Fifth Edition) 1974, p - 23)۔

الله تعالیٰ کل جنگلی وریکی سہدار، او آسمان اٹی بال کروک آچک آتے مش آن جوڑ کرے، و او فتے حضرت آدم نامون آئیں کہ او دافتانت پن تجھک و آدم ہر اسہ سہدارنا ہر اپن ۽ تھا ہموز کن ہمو پن پنی مس۔ حضرت آدم ناتھوک آپن ہموزدار یا گڑانا خاصیت و مختت توں تعلقداری تھا کہ۔ زبان نابارو اٹ پانگک کہ اللہ تعالیٰ نا کلام (ہیئت) کائنات آن مست کس اول اٹ کلام (ہیئت) کس و کلام (ہیئت) خدا توں کس۔ و کلام (ہیئت) خدا کس، کل گڑاک او ناوسیلہ اٹ ودی مسر،۔

ہندن یونانی ٹی کلام، ہیئت یا علم اکن Logos، قرآن پاک اٹی ”الکتاب“ و ”القلم“ ارشاد کننگا نے، حضرت محمد ﷺ اللہ پاک نا تروک آ ولیکو سخ ”اقراء“ نا دروشم اٹی رسینگا۔ زبان نابارو اٹ اسلامی تصور ہم ایلو مذہب آتا تروک آ تصور توں مشابہ ۽۔ اللہ تعالیٰ نا کلام (ہیئت) انسانی دروشم اٹی اف، بلکن آسمانی کتاب آتا دروشم اٹی ۽۔ زبان ناتخیق نا اسلامی تصور نابارو اٹ قرآن پاک اٹ اٹی ارشاد کننگا نے:

علم الآدمي الاسلامي كل پن تے ھيل تسل۔ (حسين، 1984، 8)

تفسیر آتیئي نوشته کر یونکہ اللہ تعالیٰ حضرت آدم ۽ اسہ بولی اس ھيل تنو بلکن بے حساب بولی تیئي ہیئت کنگ نا توفيق ۽ تسل۔ بولی تا اسہ ایلو آن جتا جاتمنگ نا بارو اٹ ”عہد نامہ عقیق“ اٹی نوشته کہ بابل (عراق) اٹی ہر ابندغ آک بڑزا کبہ (مینار) اس جوڑ کنگ تسرہ و داڑان دا خلیس ودی مس کہ کبہ نا کمک اٹ او فک آسمان ۽ سر مرور ہند اخاطر آن او فتیئي جتائی شاغنگ کن او فتا بولی تے جتا جتا کننگ او فک اسہ ایلو آن جتا مسر و جتا خلق آتیئي زند ۽ تیر کنگ ۽

شروع کریر. وخت اتون اوار او را بولی تیئي داخدر جتائی و دی مس که دابولي تاسه ايلوتون تعقد اري ختم مس (اختر، 2010، 9) زبان آتا سه ايلوآن جتمانگ ناباروات قرآن پاک ائي ارشاد: ”آسمان وز مين آتا تخليق بولي ورنگ آتا اختلاف (جتائی الل تعالی ناشانيك او، (اختر، 2010، 9)

انسان تینا دا پارا يپار ورڈ انا تو ار آتے بىك، خف ائي بونک آ تو ار ع تینادوي با آن كشنگ نا لاغي ع تشك و بحاز آ علاقاي وجغرافي اي حاليت آتا سوب آن گرداس تو ارك بدل مريره. گردايان و دی مردک آ تو ار آتا سوب آن او فتا پنک تخنگا نو یعنی بنگ نا اهیت زيات. دن که چنانگ آن هيل کيک. جغرافي اي علاقه غاتا بندغ آك تینا تینابولي یعنی هييت کريه او فته تینابولي عنوشتني دروشم ائي اتگ نا گرج مس و حرف آك ايجاد گنگار. حرف آتا بناي دور گردا تا پن تيان مس و همو گردا فو ٹو ٹو کشنگا. فو ٹو کشنگ نادر وشم بحاز سيمير و کارييم اس کس و وخت و خواري ته هم زيات کس و لس بندغ ناوں و پچagan پيشن کس. دادے لس بندغ اسکان سرکنگ نا گرج کس. فو ٹو ٹي در وشم ائي نوشت ع حرف آتا در وشم ع پلگ کن کيي شيفي بڑي تيان گدر یگنوئي تما، وکيي وخت آك لگار. نوشت نافن ع سمير يك اينون عراق ائي ”ایرك (درکاء)، ناجا گه غا ايجاد کري و دانا گرج هموم آپين زيات مس هرا تم نه هبي عبادت گاه ته رسينگوک آمال وزرانا حساب کتاب ع ايمانداري اٹ تخوئي کس. انتئ که داما ل وزر ع خلکت پچاري ته ديوتا پن آتسکه. اينو آن پچ و نيم هزار سال مس 3400 سال مترمسح ٹي سميري بود و بيرشت (تهذيب) ناباتيك فو ٹو ٹي (تصويري) رسم الخط ع شون ترسامخني يا پيكاني (Cuneiform) نادر وشم ع تسر. سميري تاشون استاد آك فو ٹو ٹي رسم الخط ع شون ترسامخني يا پيكاني Thomas Hyde ”مخني يا پيكاني“، نا پن ع تس. دارسم الخط ع مخني يا پيكاني دا خاطر آن پاره که دانا حرف آتا در وشم مخ يانيزه ناسن ٹ آبار هشكمن او.

سميري تارسم الخط ع مصر ائي هير و غلغي (تصويري رسم الخط) پانگا که، دارسم الخط نارداد فو ٹو ٹون او ار او ر تو ار نا اسه علامت، نشان اس نوشتة کنگا که مدان مدان آ فو ٹو ٹخم مس و لے اونا نشانک برجا تخنگار. حرف تینا بناء ائي اسه هندن ع تو ار اسے هر اکه انسان نا تو ار نا هزو (گٹ، گللو، گور، نک، جوز) آتیان پيش تمسا اسه لهجه اس جوز مر يك. هند او ر آتے هر اسه نشان نا کمک اٹ پاش کنگا او

حرف پاڼګ، حرفاک لوز آتا دروشم ۽ هسانوشت اسے نابنداومنګ آن پدبوی سینا تخلیق نانځ جوڑ

مریه ۵-

ابجدنا بناي دروشم

حرف یا بجه نا ایجاد عسامیک کریر. دا ټکنغان، سینا و فلسطین ای آبادسر. او فتا ایجاد کروک آرسم الخط فونیقی پاڼګ. دارسم الخط آن مسے پین رسم الخط جوڑ مسر. آرامی، یونانی و قدیم عبرانی. آرامی رسم الخط هر انوشت آتے ودي کرے او قتبی عربانی، عربی، پهلوی، خروشی و برآهی او را رس، قدیم سامی رسم الخط ای 22 حرفا رس. (صد یقی، 2001، 155)

مست زمانه غان حرف آتیکن عدد آک مقرر کننګا سر دا فتاعداد آتا قدرتی طاقت آخلاقت سخت و تختن که. دن که عبرانی ای ہر حرف اکن عدد آک تختن کا نودا ترتیب ای ہشت لوز آتا اسه فارموله اس جوڑ ۽ هر ای ”ابجد، ہوز، حطی، کلمن، سعفص، قرشت، شخز، ضطغ، او راغ۔ دا فتاعداد آک داوڑاٹ ۽۔

ابج د (4,3,2,1)

ھوز (7,6,5)

حطی (10,9,8)

کلمن (50,40,30,20)

سعفص (90,80,70,60)

قرشت (400,300,200,100)

شخز (700,600,500)

ضطغ (1000,900,800)۔

مست زمانه غان دا بخت بر جاء که عدد و افتقوں تدوحرف آک غېږي و طلسمی طاقت تخره. علم جعفر، علم نجوم، و زاچچ سازی نابنداو هند اتصور آتنيک ۽ مکن فیشا غورث ناپاڼګ ناډاټ کا نات ناراز آک، انسان و انسانی مقدر هم هند افتقوں گندوک ۽۔ هند اسوب ۽ که علم نجوم ناہر آک انسان ناتب و مزانج ۽ چار عنصر آتیا قیاس کر سا حروف تهی ته خاری (آتش)، تہوئی (بادی)، دیری (آبی)، و مشی (خاکی) ای

بشنانو۔ ڈکوک علم و تعریز آئی میں ہر احرف آک نوشته کنگرہ داشت آکہ مست زمانہ غان دا باور کنگا نے
کہ حرف دا فتاحد آئی میٹی طسمی و پراسرار قوت آک ڈکوک ٿئے۔ (اختر، 2011، 111)

براہوئی زبان دا نک انا قدیم انگابولی تیان اسٹ ۽۔ دانا قدیم نوشت آتا درک لگپک، گڑاس پٹ
و پول کروک آتا رداٹ مست زمانہ غاتی میں ہراہوئی نوشت نا ڦو ڻو ھیر و غلپی منے گڑاس وخت و
زمانہ غاتی میٹی خروشی رسم الخط اٹی نوشته کنگا نے۔ نوشتوک آک گڑاس دور تیئی عربی، اوغانی، سندھی،
فارسی، ورومن رسم الخط نا حروف تھی تییث براہوئی نوشت مون آئی سنو۔ براہوئی کن حروف تھی تیا ایسو
اسکان اسہ سر جم و پک ۽ فیصلہ اس کنگ تنے کہ دانا حروف تھی تا چھ اخه در ۽ دافتادنگ ہر اڑسکان
کنگے۔ ہند اسوب آن حروف تھی و املاناویں آتا چیڑ گئی آشرہ کنگا نے۔ براہوئی قدیم زمانہ غاتی میٹی ہرا
رسم الخط اٹی نوشته منے دا بارواٹ چھ پک پانگ مفک واہم گڑاس مفروضہ گاک دا پارہ کہ براہوئی
مست ھیر و غلپی ٹی نوشته مسلکہ۔ کجو لاکد فیز نا دور حکمرانی ہرا کہ 40 آن 78 عیسوی اسکان منے۔
براہوئی خروشی رسم الخط اٹی نوشته کنگا نے۔ براہوئی نا قدیم نوشت نا بارواٹ ”خدمت دین“ نا حوالہ
تمنگلک، ہندن مجھول الاسم آن دوشہ نا ہدہ نا حوالہ تمنگلک۔ و لے دافتادنگ یا نمونہ ننامون آاف۔
براہوئی زبان نا بارواٹ او لیکووار لینھنینٹ ہنری پونگر براہوئی نا بارواٹ ارا جا گہ معلومداری تئے۔

“ A party of Braahooeis, or Mountain Baloches, came into Bela this evening, with
string of sixty or seventy camels, laden with wheat, which they had brought from
Bunkar (Pottinger:1816:22).”

پونگر ارٹیکیو وار براہوئی بولی نا بارواٹ دن نوشته کیک:-

“The braahooekee is, on the contrary, so dissimilar in its sound and formation, that I
never recollect to have remarked in it a single expression in any way approaching the
idiom of persion. It contains an extensive portion of ancient Hinduwee words..... and
as it strikes the ear , bears a strong resemblance to punjaubee (Pottinger:1816:-54)-”

پونگر براہوئی بولی نا بارواٹ معلومداری تئے و لے دا ناوڑک یا نمونہ نوشته کتنے۔ برگال اسٹاف کورنا
سرجن Henry Walter Bellew بلوچستان اوغانستان خراسان وایران ناسفرنامہ اس نوشته
کریئے، او تینا داسفرنامہ ٹی بلوچستان دانا باقی تا بارواٹ بھاڑ دل چسپ او واقعہ وہیت ھم نوشته

کرینے براہوئی نا لوز گرامنار ناش اس ہم ہند اکتاب اٹی ساڑی ۽ ہند اگرامنار بارواٹ دن نوشته کیک:-

The material from which the above grammar and vocabulary are compiled were collected during a rapid journey through the territorier of the khan of kalat. (Bellew :1872:493)

او براہوئی بولی نا جملہ غاتازی آہم کاریم کنگ خواہ سکه و لے اوڑتوں وخت الو۔ انگریز آتا براہوئی کن کاریم کنگ او فتا مسخت و مجبوری کس۔ بیلیو نادا پیر اگراف آن او فتا ہند مسخت ناندا زہ مریک:

I have therefore left this part of the work unfinished and only offer the above synopsis in the hope that it only prove useful to the officers serving on the sind frontier. (Bellew :1872:493)

خان اعظم نصیر خان نوری نادر باری ملک دادقلاتی نا کتاب ”تحفۃ الحجایب“ 14 جولائی 1760ء اٹی نوشته مریک۔ براہوئی زبان نا ادب و بولی نادیہاڑ آنو شتوک آک دعوی کیرہ کہ براہوئی ہیر و غلفی، فونیقی و خروشی رسم الخط آئیٹی نوشته مرسا کرینے تو دانا ادبی و بولی ڈی نا بارواٹ دعوی کنگ آئی اسے، و لے 1872ء اٹی بیلیو ۽ ملک دادنا کتاب ہم دوبک کہ او براہوئی نا اوڑک اس دنیا ۽ نشان ترو سس۔ او دابارواٹ نوشته کیک:

“The brahoes are altogather illiterate I could hear of no books written in their Language, nor I could get a single specimen of their writing. (Bellew:1872:58)

براہوئی توارک او املانا اویل

ہر اک انداٹ حروف تھجی تے جملہ غائیٹی نوشته کنگ، او دے املا پارہ، املانا جوان منگ حروف تھجی تا محتاج ۽۔ فتنیٹی وکم یا شیئی بڑی اس مرے یادافتیا امنا کنگ تو املانا اویل آک مون آبریرہ۔ براہوئی املانا اویل رومن رسم الخط اٹی کم ۽۔ رومن اٹی انگریز آک بند اوی ۽ کاریم کرینو۔ ہر فتنیٹی ڈکشنری و گرامناری آکاریمک زیات ۽۔ رومن اٹی نوشته مرودک آبراهوئی نوشتم آئیٹی املانا اویل آک کم ۽۔ براہوئی کن نستعلیق رسم الخط ۽ شون ھنگ آن املانا اویل آک کاٹم ہرفی، دابارواٹ ڈاکٹر رزاق صابر پاک

”براہوئی کن فارسی آنبار اردو رسم الخط ۽ قبول کروک آتا خیال دائس کہ عربی رسم الخط نا مقابلہ ٹی دائی

نوشتوک و خوانوک آتے دا (اردو) رسم الخط اُلی آسان مرودے۔ ولے داہیت اُلی پچ ٹو شک اس اف که براہوئی لکھوڑ ناداویل ہمودے آن بناء کرے، ہراڑے کے کہ ہندارسم الخط (ستعلیق) اُلی نوشت خوان بناء کرے۔ رومن رسم الخط اُلی دا آسانی کس کہ حرکت (الم)Vowels آتیکن جاتجا انگا حرف آک ساڑی اریر۔ ہر انسوب آن ہر لوز تینا توارنا شیف بڑزی تون ہموڑا نا حرکت کن نوشته مریک۔ (صابر، 1998، 7، 2009ء اُلی براہوئی کن براہوئی لینگونج بورڈ (BLB) نا پارہ غان براہوئی ادبی تنظیم آتا اداری اٹ رومن رسم الخط عشور تونگ نا کوشت اس کننگا۔ ”تلار“ اخبار سال کپ اس نستعلیق تون اوارا اوار رومن رسم الخط اُلی نوشت مون آیں۔

کیپن نکسن نام رہشتہ تاریخ نا براہوئی بدال واللہ بخش زہری نا Hand book of the brahui Language سندھی رسم الخط اُلی نوشته کننگا نو، اللہ بخش زہری براہوئی کن 43 حرف نوشته کریئے، سندھی رسم الخط نالو ز آتا گڑ اس وڑک آتیئی:

استئی، گڈ، خنک، دینک

و پین پین اوارع۔ ملک دادنا کتاب تحفۃ العجائب 1760ء اُلی نوشته کننگا سس ولے 1905ء اُلی ملا نبوجان نا اصلاح کننگ آن پد چھاپ مس۔ داخل نج (عربی رسم الخط) اُلی نوشته ۴۔ داٹ، ڈ، ڑ، کن او غانی حرف بت دے نوشته او۔

کریم تصنیف ای حق نارضات
کربیت تصنیف شی حق قارضانہ
ولب ک افت حق تبت ہدایت (قلاتی، 7، 2002)

ڈاکٹر رزاق صابر نوشته کیک کہ ملک دادگ اکن ”گ“، ”نوشته کریئے ولے نبوجان گ“، ”گ“ نوشته کریئے و براہوئی نا خاص انگا تو الام (ل) / اکن۔ کن ”ٹ“، ”نوشته کریئے۔
ولیکن مش مِہم جا ی پاکان
گرا خل نی دغرا ی پنجغاتیان (قلاتی، 7، 2002)

ولیکن مش مرے ہم جاء پاک آن

گُراغل/نی ڈغار آپنجہ غایتیان

علامہ محمد عمر دین پوری تینا تصنیف براہوئی قاعدہ ٹی براہوئی زبان کن 50 حرف نوشته کریئے۔ مکتبہ درخانی نا عالم آک براہوئی حروف تھیں تیکن 53 حرف نوشته کریئو۔ ظفر مرزا نا کتاب ”برابراہوئی گرامر“ اٹی براہوئی کن 38 حرف نوشته ہے۔ غلام حیدر حسرت ”برابراہوئی قاعدہ“ ٹی 47 حرف نوشته کیک مزہ نا ہبیت دادے کہ ایماندار براہوئی نا خاص انگا حرف ل/ع حرف آتیئی اوڑدہ کتنے و کتاب نا پن براہوئی قاعدہ ہے۔ ہندن غلام محمد شاہوئی نا ”بولی چا“، تختی اردو نا حروف تھیں نا تختی عدائی ہم ل/اف۔ عبدالباسط الصوفی نا تالیف کروک آبروہی اردو بول چال نا تختی ٹی 38 حرف نوشته ہے دلے لام نوشته اف۔ ڈاکٹر رzac صابر براہوئی حرف آتیکن 27 سرجم توار (مصممة) اب پت تج چ خ ڈڑڑز ڈس ش غ ف ک گ ل ل / م ن و هی، 8 الم توار (Consonant) (صوتہ) Vowels آتیئی 5 مرغنا الم توار آ(a)، اے(e)، ای(i)، او(o)، او(اً) مسٹ گونڈ الم توار (a)، -(a)، (u)، -(-)، 2 تدالم (حروف مقرنون Diphthong) آتیئی او(au) (اوپ، موں،)۔ اے(ai) (شیئر، بئے، کئے، نئے) نوشته کریئے (صابر، پی اپچ ڈی مقاالت، (60-61)

دلے براہوئی نا اوول (vowels) آتا کچ دا کچ آن زیات ہے۔ ڈاکٹر عبدالرحمن براہوئی تینا کتاب ”برابراہوئی اور اردو کا تقابی مطالعہ“ ٹی براہوئی حرف آتے 56 نوشته کریئے۔ آغا نصیر خان احمد زئی، براہوئی حرف آتابارداٹ پائک کہ براہوئی زبان نا رسم الخط اکن داسکان پیچ ہے پوسکن ہر حرف جوڑ کنگلتے۔ دلی عربی، فارسی نا حروف تھیک کپھنگرہ۔ براہوئی حروف تھیں ٹی عربی و ہندی نا مسٹ مسٹ، فارسی نا 24 واسہ حرف اس براہوئی نا جندا نا اوار ہے۔

(احمد زئی، 1967، 2009، 7)۔ احمد زئی براہوئی نا است انگا گرامرنو شتوک ۽ کہ ”ل“ نون غنہ ہم حرف اس پائک نمونہ کن گڑاں لوز نوشته کریئے دنکہ گرانڈ، گوانڈ، شنڑہ۔

ہر اتم فارسی نا ”بیٹ“ برصغیر اٹی درستی راستی مس، داڑے اودے گڑاں ہندن ہے تو اآتون موں تروئی تما کہ اوک فارسی ٹی الوں تو گڑا برصغیر نا خلکت دافتیئی اوڑدہی ایں تو 36 حرف جوڑ مسرا،

ب پ ت ط ش ج چ ح خ د ڏ ز ر ڙ س ش ص ض ط ڙ ع غ ف ق ک گ ل م ن و (ه ه)ء (ي
—)

ڈاکٹر جمال الدین جمال نوشتہ کیک کہ ”یہ چھتیں حروف بر صغیر کے باشندوں کی آوازوں کو لکھنے کیلئے بیک وقت ضرورت سے زیادہ بھی ہیں اور ضرورت سے کم بھی۔ بر صغیر کے لوگ عربی کے چودہ حروف شرح ذہش صضط ظاع غفق اور فارسی کا ایک حرف ٹھنہیں بول سکتے۔ رفتہ رفتہ عربی کے زیر اثر ان میں سے چھ حروف خذش غفق کو بولنے لگے مگر بقیے نو حروف شرح ذہش صضط ظاع کو اب بھی نہیں بول سکتے ہم

شص کوں

ج کوٹ

ڏڻ ڦ ڪو ز

شکوہ

طکوت

اور عکوالف کی طرح بولتے ہیں۔ (جمال، 2002ء)

و لے ”ٿ“ براہوئی نا بھاز آ لوز آ تیئی کاریم اٹ بریک و براہوئی پاروک آ تے دالوز ان اتاق
ءے کشنگ الی پچ ۽ مشکل اس اف۔ ٿ آن جو ڙ مر وک آ گڑ اس لوز ٿند بنڈ ٿل، ٿاله، پرورد، پرژه،
موڻ غاڻ گ، و پین پین او راء۔ ڈاڪٽ رزاق صابر نو شستہ کیک که فارسی و عربی نا 9 حرف ش ح ذ ص ض ط
ظ ع ق براہوئی نا جندان احرف افس، هند ا سوب آن دا توارک براہوئی نا پچ ۽ لوز اسے ڻي بفسه، براہوئی
نا جندان لوز آ آ تے دا حرف آ توان، نو شستہ کشنگ ڪئي اف، دا حرف آ تاما روا ڻ پندر، برے نو شستہ کیک:

اردونا بڑکو 36 حرف آئیتی ”مہا پران“، لوزیعنی دوچشمی ھوالا پائزدہ بھپھتھٹھ جھچھدھ ڈھرھڑھ کھلھ مھنھ حرف آتا اواری آن 51 حرف مریرہ۔ براہوئی لکھوڑ کمیٹی ناسفارش اٹ ہرانا اویکیودیوان اپریل 1989ء میں، براہوئی ناخاص انگاتوار (ل/)، ”تون اوار اردونا 51 حرف آتا منظوری عس۔ اسے بولی سے پین بولی سینا رسم الخط اٹ نوشته کنگ آن اویکیوبولی ناتواک اٹمیکیوبولی نا رسم الخط اٹ جوان وڑاٹ درشان منگ کپسے۔ ڈاکٹر فرمان فتح پوری نوشته کیک کہ دا گراہ غ خیال اسے کہ اسے زبان اس ایلوزبان نارسم الخط اٹ جوان وڑاٹ نوشته منگ کرو ۽ واسه زبان اسے نامطلب و معنے غاک ایلوزبان نارسم الخط اٹ ہموں پاش منگ کیرہ ہر اکہ تبینٹ اریر۔ اگہ دن منگ کریکہ گڑا ہرزبان کن اسے جتا ۽ رسم الخط اسے نا گرج متوكہ کل بولیک اسے وڑاٹا حرف ورسم الخط اٹ تینا نوشت نا کاریم ۽ کرسا کریرہ، و لے دن منگ کپک۔ (شیما، 1989ء، 228)۔

براہوئی املانا ویل آک داخاطر آن زیات ۽ کہ دانا حروف تجیک اردو آن ہلوک ۽۔ اردونا جندانا نوشتوک آک ہم اردونا املا نا چیرگنی ناویل آئیتی اختہ ۽۔ اوقتا پانگ اٹ اردو املانا ویل دادے کہ دا اٹ ہم تو احرف، آتا بھازی ۽ عسوب پانگانے دن کہ ہم تو احرف، آئیتی الفع، زت، ظزث، هص، ح، ڏزض ڻ اوارء۔ (راہی، 1985ء، 30)

لام (ل/) براہوئی ناخاص انگا حرف

براہوئی ناخاص انگاتوار (ل/) ۽ ہر اکہ براہوئی ”ایتش“، اٹی ل آمسہ ٹک نوشته کنگ آن جوڑ مریک۔ دا است انگا حرف ۽ کہ بیدس براہوئی پاروک آتیان ایلوک جوانیکا اونا جندانا تو ارباہ آن کشنگ کپسے۔ دا حرف لوزانا اول اٹ استعمال مفک، گیشتری لوزانا خیر اٹی ۽ گڑاں لوز آتا نیام اٹی استعمال مریک۔ اویکیو ار ملا ملک دادقلاتی تینا کتاب ”تحفۃ العجائب“، اٹی ل انا کیر غ آن سکون نا علامت آنبار غ نشان اس ”ل“، انا کیر غ آن نوشته کرے و براہوئی ناداخاص انگاتوار ۽ نوشته دروشم اس تسل۔ اینو پگھ لام انا زی آمسہ ٹک نوشته کنگ۔ داما قلاتی نادریافت نا شون ہلوک آ دروشم ۽۔ ”ل“، انا زی آمسہ ٹک نوشته کنگ نا بارواٹ ڈاکٹر حمید شاہوئی نوشته کیک کہ دا ھفت روزہ نوائے وطن اخبار سکھ کہ او براہوئی زبان نامخصوص آتوار (ل/)، ۽ پو سکن ۽ دروشم اس ترسال انا زی آمسہ ٹک ترسا

”ل/“ نوشتہ کنگ عرواج تس۔ ہر اکہ اینو ہم ہند اوڑاٹ نوشتہ کنگ (شہوانی، 1999ء) 52۔
انگریز نوشتہ کریں۔ لیفٹینٹ رابرٹ لچ براہوئی رسم الخط و
لام اناباروٹ نوشتہ کیک:

“The handwriting is persion, as well as, the letters of the alphabet, with the exception of a peculiar “L” something near the devanagri "ঠ" and T pronounced with a strong emission of the breath from the roof of the mouth.(Leech :1843:2)

لچ نوشتہ کریں۔ لام اناباروٹ نوشتہ کیک:

Tollak - sit

Molt - Smoke

Halltak - take

shair khalt - sing

Pilitibo - Squeeze

Tolka halt - weight

Mahal - son

سرڈ میں برے ”ل/“ ان توارنا کشگ وادا یگی ناباروٹ نوشتہ کیک:

LH, is exceedingly hard to pronounce, it is a harsh aspirated cerebral formed by rolling back the tip of the tongue against the edge of the roof of the palate, letting the back of the tongue rest against the well of the roots of the teeth, and emitting the sound with some force at both corners of the mouth, The force is occassionally, but not usually, greater at one corner than at the other. The common corruption of the round among Indian foreigners, LT(using the Hindustan cerebral T),is Hopelessly wide of the mark.(Bray:1st edition 1907,2nd edi ,1977:27) .

ل/ آن جوڑ مرک آلوڑ آعیٹی

ال/، پال/، پروال/، تیل/جل/، خروال/، خل/، غل مول/سیل/، گٹ خلی/، مل/، مول/پل/میل/،

ہیل/ او رغ۔ دافتیان بیدس براہوئی نا چار مصدا، آتا فغل امر، جوڑ کنگ وخت آل، عل/ آتون

بدل کروئی مریک دنکہ

تلنگ آن تول/

ہلنگ آن بل/

خلنگ آن غل /

پلنگ آن پل

غیر برا ہوئک دانا تلفظ، تو ارعُل + ط، انا او اری اٹ کیرہ دنکہ خلٹ، پالٹ، تیلٹ، میلٹ۔

کھلیا

زبان اسے ناشون و شرحالی ٹی ہرتپہ نابندغ آتا کڑدار مریک۔ زبان اسے مستی دنگ اٹی شوان، بزر، بھگ جت، بوتار، پوریا گر، نرینہ، نیاڑی، پیر و ورنا، خواندہ، بے خواندہ، شاعر، نوشتوك، ڈاکٹر، انجینئر، غرض ہروڑانا پس منظر تھوک آبندغ آتا کڑدار آن نہ منگ مفک۔ ہرتپہ نا بندغ تینا چاگڑنا حساب اٹ زبان نالوز آتیئی ودکی اتسا کیک۔ ولے زبان آتا نوشتوك آتیپہ ہرا کہ شاعر، زانت کار، دانشور، زبان ناما ہر آک، زبان ۽ ادبی وغیرا دبی، ہڑدے لی، بازاری یا Slang نا دوبے خلسا زبان نا اسہ بھلو بخش اسے نوشتئی آدب آن کشہ۔ زبان ۽ پاروک آتا بھلانخ ہڑدے لی بولی ٹی ہیت کیک، اودے دانشور، شاعر، نوشتوك یا گرامرنوشتوك نا اصول و کانوداٹ ہیت کنگ نا گرج مفک، ولے ایلو پارہ غانوشتوك نا دا کوشت مریک کہ لس خلقت او نا اصول کانود یا لوز آتیئیت ہیت کے۔ ہر گرامرنوشتوك تینا اصول و کانود آتے زبان اسے نا پاروک آتا نافذ کنگ نا کوشت ۽ کیک، اودے لس خلقت نابولی توں غرض اف۔ ہنداسوب ۽ کہ ہر زبان نا گرامرنَا کتاب آک ہموز بان ناج آن پچ کو لخواہی ۽ کنگ کپسے۔ واو فک بے سہب مریرہ۔ انتے کہ خلقت او فتا پانگ اٹ تینا فطری حساب اٹ بولی ٹی ہیت کنگ ۽ یلہ کیک۔ برا ہوئی زبان نا گرامرنوشتوك آک دا بارواٹ کل آن زیات ڈوہدار ۽، او فتا خود غرضی نا پچ ۽ امہما اس اف کہ ہر نوشتوك تینا دانشوری و اصول و کانود آتے زبان نازی آسپنگ نا کوشت ۽ کرینے و ہنداسوب ۽ کہ خواندہ غا خلقت برا ہوئی بولی ۽ نوشتہ کنگ نا مشکل آتیئی اختیاء۔ و دانا املانا اویں آتے ہر ادبی کچاری ٹی بیان کیک۔ ولے ایلو پارہ غا لس خلقت ۽ زبان ۽ پانگ اٹی پچ ۽ ویل اسے ناشکائست متنه واف۔ املانا اویں انا بھلا سوب دادے کہ ننا گرامرنوشتوك نا خلقت نازبان ۽ جوانیکا مطالعہ کتنے اوس خلقت نازبان توں پچ غرض تختنے تینا دانشوری اٹ تینا اصول و کانوداٹ لس خلقت ۽ زبان اٹی ہیت کنگ نا رمائشت کرینے، ہرا کہ او نا بھلا بے سہی ۽۔ خلقت ۽ گرامرنوشتوك نا اصول و کانود آتیئیت ہیت کنگ نا گرج اف گرامرنوشتوك ۽ تیئیٹ

خلقت نادوی آن پیش تموک آلوز، اصول و کانوداٹ تینا کتاب ۽ نوشتہ کنگ نا گرج ۽۔ اگه داوز منگ کپک تو نامون آلکھوڑ کمیٹی اسہ مثال اے، هرائی ہرنو شتوک، دانشور، شاعر، ادیب یا خواننده زبان ۽ تینا حساب اٹ نوشتہ کنگ نافیصله ۽ کرے تسلی، وے کل تابے سہب مسر۔ سوب داکس کہ اسہ چنکو تپہ اس بھلو تپہ سے آ تینا کانو دا صول آتیث زبان ۽ پانگ نوشتہ کنگ نافیصله ۽ نافذ کنگ نا کوشت ۽ کرے۔

زبان اسے نانوشت یا املاناویل ہوتوم ختم منگ کیک ہر اتم کہ ہر توارکن اسہ علامت یا حرف اس مقرر مرجے، وہ توار آتے لس خلقت نابولی آن اخذ کنگے۔ برآ ہوئی زبان ناویل دادے کہ داڑا برزبان نا توار آتاعلامت یا حرف آتے نافذ کنگا نے۔ برزبان تینیث املاناویل آئیٹی اخته ۽ گڑا اننا املاناویل آتے امر مرکنگ کیک؟

کتاب آک

احمد زئی، آغا نصیر خان، (اویکو ایڈیشن 1967، ارٹمیکو 2009)، ”براہوئی گرامر“، براہوئی اکیڈمی کی
کوئٹہ

اختر، سلیم (2011) ”نتقیدی اصطلاحات“، سنگ میل پبلی کیشنز لاہور

اختر، سلیم (2010) ”نظر اور نظریہ“، سنگ میل پبلی کیشنز لاہور

جمال، جمال الدین (2002) ”تفہیم العروض“، پیسمنٹ الکریم مارکیٹ اردو بازار لاہور

حسین، محمد ہادی (1984) ”زبان اور شاعری“، مجلس ترقی ادب لاہور

راهی، اعجاز (1985) ”املا و موز اوقاف کے مسائل“، مقتدرہ قومی زبان اسلام آباد

شاہوی، حمید (1999) ”جدید براہوئی نشری ادب“، ساراوان ان اکیڈمی کی مسٹونگ۔

شیما، مجید (1989) ”اردو سُمِ الخلط (انتخاب مقالات)“، مقتدرہ قومی زبان اسلام آباد

صابر، رزاق، بلوجی اور براہوئی زبانوں کے روابط (پی ایچ ڈی مقالہ)، یونیورسٹی آف بلوچستان کوئٹہ

صابر، رزاق (1998) ”براهوئی لکھوڑ“، براہوئی ادبی سوسائٹی کوئٹہ

صدیقی، خلیل (2001) ”زبان کا مطالعہ“، روپی پبلیشورز جناح روڈ کوئٹہ

قلاتی، ملک داد (2002)۔ چار میکوا ایڈیشن (”تحفة الجاہب“)، براہوئی اکیڈمی کوئٹہ

Bellew, Henry Walter,(1872) From Indus to the Tigris , London

Bray, Denys, (1907 1st edi-1977 2nd edi) The brahui language introduction and grammar, Brahui Academy Quetta Pakistan.

Fromkin,Victoria (1974-5th edition) An introduction to Language ,Harcourt brace publishers New York.

Leech , Lieutenant Robert ,(1843) epitome of the grammars of the Brahuki, Balochky and Punjabi Languages,Calcutta Bishobs College press.

Pottinger, Lieutenant Henry, (1816) Travels in Belochistan and Sind ,London